

ГУЦУЛЬСЬКІ ДІАЛЕКТНІ РИСИ В МОВІ РОМАНУ Р. ІВАНИЧУКА «ВОГНЕННІ СТОВПИ»

Оксана СЕМЕНЮК

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника» (Україна, Івано-Франківськ).

E-mail: ok.semeniuk@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-3295-690X

Research ID: O-6444-2018

Статтю присвячено вивченню особливостей використання гуцульських діалектних рис у романі Р. Іваничука «Вогненні стовпи». Оскільки дослідження взаємодії мови української художньої літератури і територіальних діалектів є одним із важливих завдань сучасної україністики, така розвідка є актуальною.

Як засвідчив аналіз, найповніше у романі представлено лексичні діалектизми. Репрезентована у творі гуцульська діалектна лексика відзначається багатством та різноманітністю. Серед лексичних гуцулізмів переважають іменники-апелятиви, що є назвами побутових реалій, осіб за різними ознаками, географічних об'єктів, рослин і тварин, явищ природи, демонічних істот, абстрактних понять. У тетралогії «Вогненні стовпи» представлені й говірково марковані власні назви. Насамперед це назви населених пунктів, гір та гірських масивів, власні назви осіб. Менш частотними є дієслівні, прикметникові, прислівникові гуцулізми. Зафіксовано також службові слова, характерні для гуцульських говірок, та поодинокі діалектні фраземи.

У статті описано діалектні морфологічні риси, засвідчені в романі. Виявлено, що найбільш частотними є енклітичні форми займенників, аналітична форма наказового способу, утворена за допомогою частки най, залишки перфекта.

Фонетичні риси гуцульського говору у творі практично не відбиті, за винятком таких поодиноких вкраплень фонетичних діалектних елементів: скорочення звукового складу слова, відсутність подовження приголосних в іменнику середнього роду весіле, перехід ч у ц у частці ци, відсутність приставного г в імені Анна.

Встановлено, що мова персонажів роману і мова автора відрізняються за повнотою представлення гуцульських діалектних рис. Більш повно й послідовно вони репрезентовані у мові персонажів-гуцулів, яка, крім лексичних, фіксує ще й морфологічні діалектні риси. У авторській мові засвідчено здебільшого вкраплення лексичних гуцулізмів. Чимало їх в описах природи, побуту, життя горян.

Проведений аналіз свідчить, що різнорівневі гуцулізми в романі виконують пізнавальну функцію, сприяють художній переконливості та етнографічній достовірності оповіді, індивідуалізують мовлення персонажів, збагачують систему художніх засобів роману.

Ключові слова: діалектизм, гуцульський діалект, художня мова, гуцулізм, Роман Іваничук.

Постановка проблеми. Усебічне дослідження взаємодії мови української художньої літератури і територіальних діалектів – актуальна проблема сучасної україністики. «На часі – скрупульозне вивчення особливостей та специфіки використання діалектних рис різними письменниками в мові літературних творів упродовж двох останніх століть» [5, 5].

Метою нашої розвідки є аналіз гуцульських діалектних рис у романі Р. Іваничука «Вогненні стовпи», події якого розгортаються на території, де побутує гуцульський діалект, а також поширені мішані говірки, у яких переважають гуцульські діалектні риси.

Аналіз досліджень. Чимало лінгвістичних праць присвячено використанню в українській художній мові гуцульського говору. Об'єктом вивчення у мовознавчих розвідках останнього десятиліття стали різнорівневі гуцульські діалектні риси у прозових та поетичних творах українських письменників (див., напр.: [8; 10]). Ґрунтовний аналіз використання гуцульського говору в українській художній мові ХІХ – І пол. ХХ ст. представлено у монографії Василя Ґрещука та Валентини Ґрещук [5]. Її автори виявили й охарактеризували різнорівневі гуцулізми, ужиті в українських белетристичних текстах, а також окреслили особливості їх використання і функції в художній мові.

Виклад основного матеріалу. Лексичні діалектизми у тетралогії «Вогненні стовпи» є найчисленнішими. Вони представлені словами, що мають різну частиномовну належність. Як засвідчив аналіз, серед лексичних гуцулізмів переважають іменники.

Самобутню матеріальну та духовну культуру гуцулів у творі репрезентують іменники-побутовізми. Ужита в романі гуцульська побутова лексика стала об'єктом окремої розвідки [1].

Велику групу субстантивів складають назви осіб за різними ознаками. Зокрема в романі репрезентовані гуцульські назви спорідненості і свояцтва, назви осіб за віковими характеристиками, майновим статусом, родом діяльності та іншими ознаками, як-от: *неньо* 'батько'¹, *неня* 'мати', *стариня* 'батько з матір'ю', *тета* 'тітка (сестра батька або матері)', *легинь* 'парубок, дорослий хлопець', *дівка* 'дівчина', *старун* 'старець', *вуйна* 'старша жінка', *вуйко* 'старший чоловік', *газда* 'господар; чоловік', *газдиня* 'господиня', *ватаг* 'старший вівчар', *бовгар* 'пастух, який доглядає стадо великої рогатої худоби на полонині', *бубніст* 'музикант, що грає на бубні', *опришок* 'розбійник', *рубач* 'дрворуб', *любаска* 'коханка', *любка* '1. те саме, що любаска; 2. мила, дорога, кохана (при звертанні)', *любас* 'коханець', *сарака* 'бідолаха'. Наприклад: *То була моя пастушка Калина – відпросилася в мене з полонини до нени, бо та заслабла* [398]²; *Ганна жила у своїй хатині сама, бо старша сестра Марія відразу по першій війні*

¹ Тут і далі значення діалектизмів встановлено за допомогою словників [2; 3; 7; 9].

² Тут і далі цифра у квадратних дужках вказує на сторінку тексту у виданні: [6]. Ілюстративний матеріал за браком місця подаємо не до кожної лексеми і скорочено, оскільки у мові твору переважають дуже великі за обсягом синтаксичні конструкції.

віддалася за Івана Андрусяка із Сакатури, а **стариня** вимерла [361]; **Тето**, окружний провідник СБ Ворон просить вас, щоб ви прийшли до нього [372]; <...> верталися додому з Язвин – корова у вінку, а **дівка** без віночка... [111]; <...> підійшли чинбар Онуфрій із Сакатури, **газда** фудульний, і **бубніст** Андрейко з Багновиськ, а ще скрипаль Клим Запоточний і з ним кілька **старцунів**, бо парубків у селі – на пальцях порахуєш, усі пішли в партизани [116]; «Я до **вуйни** Олени...» – процокотіли Василькові зуби <...> [278]; А за **вуйка** Мироняка Бог мені свідком! [184]; <...> Ганні стало жаль цієї обкраденої долею жінки – багатой **газдині** і найбіднішої з бідних сироти [373]; <...> знаменитий **ватаг** – Пилипів і Юрків **неньо** – полонину свою продав <...> [359]; <...> а ще оповідали свого часу полонинські **бовгари**, що в підземеллях Грегота переховуються унівські боївки <...> [367]; <...> у ті часи Космач повнився байками про **опришків**, котрі ніколи не працювали, а жили з розбоїв <...> [482]; <...> приймала потаємно то **рубачів**, то молодих **газдів**, які заночовували в Космачі з мливом [370]; <...> пішов же поголос по селу, що Ганна **любаскою** в самого Чарноти стала <...> [362]; Згорбився ти, Пилипку, надірвався, **сарако**, на господарці <...> [375].

Численними у романі є лексичні діалектизми на позначення географічних об'єктів, характерних для гірської місцевості, як-от: *полонина* 'високогірне пасовище', *недея* 'дика вершина гори', *узвір* 'яр', *царина* 'сіножать; пасовище; город; більший кусок поля', *ізвір*, *ізворина* 'міжгір'я, ущелина, вузька долина між горами; непрохідне місце, провалля', *бердо* 'прірва, урвище; стрімкий схил гори', *грунь* 'вершина гори; гірське пасмо', *зарінок* 'місце біля річки, устелене галькою', *діл* 'долина', *верх* 'гора', *мочуло*, *мочар* 'трясовина, заболочена місцевість'. Наприклад: Гулейчук виїшов з пропасних **недей**, та дійшов тільки до Яблунова <...> [483]; <...> село вмить здогадалося, що то за бамкання, й на той сигнал крадькома визирнуло з потоків, **мочул** і **царин** <...> [72]; <...> немов раптова вода крізь шлюзи на ставковій греблі прорвався із села в **ізвори** Залуцького лісу пронизливий жіночий лемент <...> [32]; <...> ущелина між Текучою і Акрешорами, на дні якої сльозився поміж високими **бердами** потічок Акра, могла служити коридором для моторизованої техніки [451]; Вернулася на **грунь** й стояла там, мов кам'яна баба, яка все бачить, а зрушитися з місця не може <...> [490]; Й розкинувся перед очима Василя **зарінок** над Пістинькою під Космачем <...> [328]; <...> Пилипові записав город біля хати: поля на **долах** не мав, а **полонини** збув Негричеві з Березова <...> [482].

Рослинний і тваринний світ Карпатських гір у творі репрезентують номінації *гаджуга* 'молода смерека або ялина', *трепета* 'осика', *свербигуз* 'шипшина', *чати́ння* 'хвоя', *конар* 'груба гілка листяного дерева', *готур* 'глухар', *бузьок* 'лелека', *слиж* 'в'юн, вугор', *пструг* 'форель'. Наприклад: Чарнота пішов, а Ганна допізна лежала на м'якому **чати́нні** під **гаджугами** й холонула від думки, що більше Чарноти не побачить... [450]; Ранок зітхнув леготом й заторохтів листям **трепети** біля воріт [400]; <...> Йосип заліз у хаці **свербигузу** й заліг там дождитися, поки вуйко Мироняк вертатиметься із-за Прута [148], <...> то обізвався Йосип Кобаць-

кий, який весь час стояв за товстим **конаром** яблуні й прислухався до на-
ради газд [117]; <...> в діброві тужили за літом **готури** <...> [77]; <...>
немає більше у Боднарівці домовиків, і **бузьки** не приносять сюди не-
мовлят у сповиточках <...> [415]. У мові тетралогії трапляються також
окремі діалектні назви явищ природи: туча ‘бурхлива злива з вітром і
громом’, плова ‘злива, раптовий дощ’: *Враз надворі заgrimіло, Пилип схо-
пився, виглянув у вікно – небо чисте, та в горах могла впасти туча* [505];
*Вийшов на поріг й знов почув гуркіт на Греготі – деєь таки йде плова, й
змокне Юрко до нитки, та най би вернувся сарака...* [505].

У романі реальний світ органічно переплетений з ірреальним, вигаданим. Він заселений міфічними істотами, у ньому панують надприродні сили і є люди, які вміють ними керувати. В основі цього ірреального світу – вірування та уявлення гуцулів, тому, змальовуючи його, Р. Іваничук використовує гуцульські номінації демонічних істот та людей, що мають надприродні здібності: *арідник* ‘чорт, злий дух’, *нявка* ‘мавка; лісова дівчина, яка гарна спереду, а ззаду має відкриті внутрішні органи (виростає із душі неохрещеної померлої дитини)’, *чугайстер* ‘лісовий чоловік, гігантського росту, який полює на лісових дівчат (нявок, лісних)’, *бісиця* ‘чортиця, жінка чорта’, *бісеня* ‘дитина бісиці’, *підмінче* ‘дитина бісиці, якою підмінено людське немовля’, *мольфар* ‘чарівник’, *босорканя* ‘відьма, чаклунка, людина, яка, маючи надприродні здібності, може завдавати людям шкоди’ та ін. Наприклад: *Мольфар* *Іван, який ще в молодості переселився з глибоких гір на Пиконів, привів з собою в тихі язвинівські нетрі всілякої нечисті – арідників, нявок, чугайстрів* <...> [118]; *То вже не сумнівався Пилип, що має справжнього чорта, як це належиться кожному багачеві, і <...> водно наслухав, чи не почне арідник живими словами нашіптувати свої поради* [363]; <...> *збагнув тоді Василь, що його життя весь час належало селу, а не завороженій пиконівській місцині й безплідній бісиці* [120]; ... *З самого малку обзивав Пилип Юрка не інакше, як «підмінче», бо чого всі в гулейчуківському роді були такі загарливі до роботи <...>, а цей ні до якого діла не брався – ні плуг, ні шило, ані молот, навіть пастуша терлига не трималася його рук, тож, певне, коли лежав у колісці, а мати заснула, хитра босорканя вкрала людську дитину й замість неї загорнула в пеленки своє бісеня, бо й з виду Юрко не вдався у свій статечний рід: був зачуханий, понурий і злий <...>* [482].

Крім конкретних іменників-діалектизмів, у тексті роману зафіксовано й субстантиви з абстрактним значенням. Це гуцулізми на позначення емоційних станів – *пізьма* ‘злість, гнів’, *туск* ‘туга, сум’: *Очі Юрка враз налилися пізьмою* [464]; <...> *не знали люди, чому попеліють їхні душі – такого туску ще не відали селяни <...>* [138], а також діалектні номінації *путеря* ‘сила, міць’, *трафунок* ‘випадок, пригода’: <...> *живуть у наших лісах прерізні добрі й лихі привиди, а їхня путеря – свята чи грішна – має непоборну владу над селом <...>* [162]; *Господарка – то таке: теперішнього часу вона твоя, а завтра може і до мене перейти, всілякі бувають трафунки...* [464].

Наведемо й інші іменники-гуцулізми, використані Р. Іваничуком в аналізованому творі: *спуза* ‘порох’, *люфт* ‘повітря’, *пищик* ‘частина чубу-

ка при трембіті або флюярі, яку беруть до уст', *флюяра* 'довга сопілка без денця', *буката* 'шматок', *турма* 'велика отара (перев. овець)', *гостинець* 'битий шлях, дорога': *Ганна відходить до покуття, розтуляє кулак, розглядає знайдену оздобу, витирає її від спузи* <...> [340]; <...> *бували в неї і паничі, котрі приїжджали в гори на свіжій люфті* <...> [370]; <...> *все ж серце щеміло – та невже назавше поламались деки й струни порвались на скрипках, шкіра на бубнах продірявилася, поламались на пищики флюяри її весільних музик?* [198].

Крім гуцульських апелятивів, у тетралогії «Вогненні стовпи» широко представлені говірково марковані власні назви. Насамперед це назви населених пунктів (*Жаб'є, Ворохта, Березів, Брустори, Шешори, Косів, Космач, Яблунів, Делятин, Снідавка, Акрешори* та ін.), гір та гірських масивів (*Клифа, Кормитура, Медвежа, Біла Кобила, Грегит, Чорногора* та ін.), річок (*Черемош, Рушір, Гнилиця* та ін.): <...> *вони враз зупинились перед стежкою, що повернула ліворуч до урочища Лебедин, затягнувши за собою далеко поміж гори простору галявину, яка ніби розсунула їх, розставивши по боках Гнилицю, Клифу, Кормитуру й Медвежу, і відмежувалася від Яблунова й Космача двома сусідніми мостами через Рушір* [338]; *Мадяри обійшли Березови й Космач косівською та яремчанською дорогами й відступили за Яблуніцький перевал, а совіти* <...> *розставили гарнізони в примезних до березівсько-космацького ареалу селах – Яблунові, Лючі, Шешорах, Жаб'єму та Ворохті* [371]. Менш частотними є антропоніми: *Маси сучасний фольклор, народ уже опіває новітніх опришків, а цей Андрусак скоро обросте легендами, як Довбуш* [405]; <...> *у ті часи Космач повнився байками про опришків, <...> ще добре, як котрийсь там відбирав у багатих і роздавав бідним, та були серед них не тільки Довбуші й Риндзяки, а й Марусяки, які чуже мали за своє й награваним ні з ким не ділилися...* [482]. Один із головних героїв твору – учасник національно-визвольних змагань Іван Захарчук – має псевдо *Буркут* [176] (*буркут* '1. природна мінеральна вода; 2. природне джерело'), яке підкреслює його причетність до карпатського краю та ідентифікує як гуцула.

Менш частотними на сторінках тетралогії є дієслівні гуцулізми: *фудулитися* 'сердитися, бундючитися', *пазити* 'пильнувати, стежити', *богувати* 'здійснювати надприродні вчинки', *вергати* 'кидати, шпурляти', *чинити* 'робити що-небудь', *чинитися* 'удавати, робити вигляд', *галайкати* 'кричати; голосно співати', *витручувати* 'виштовхувати', *штимувати* 'пасувати, личити', *райзувати* 'подорожувати', *напаствувати* 'даремно звинувачувати, зачіпати, нападати', *уздріти* 'побачити', *манджати* 'іти, прямувати; мандрувати'. Наприклад: <...> *більше за всіх фудулився Йосип Кобацький, сільський злодійчук* <...> [81]; <...> *Софія в найвищому гонорі пазила за чоловіком, бо ніхто такого не мав* <...> [102]; <...> *на горі стояла самотня хата Ганни Садички, покійний чоловік якої богував, а тому жив, як і мольфар Іван, окремішньо* <...> [197]; <...> *Юрко вергав міхи з мукою у космацькому млині, а гроші, як і раніше, пропивав* <...> [368]; <...> *кожен, хто хотів, женихався з Оленою* <...>, *а в неділю із шлюбною жінкою чи то нареченою святий та божий стояв у церкві перед царськими*

вратами, а жінки й дівки **чинилися**, що нічого не знають <...> [114]; <...> Юзьо пас на толоці громадську худобу й **галайкав** на все село <...> [122]; <...> він бездумно **витручує** з колешні воза, виводить зі стайні коня, **запрягає** <...> [460]; *За що ти мене, гнидо, **напастуєш*** <...> [145].

У художній мові твору вжито також поодинокі діалектні прикметники та дієприкметники: *файний* ‘гарний’, *вутлий* ‘кволий, худий’, *фудульний* ‘зарозумілий, гордовитий’; *рантуховий* ‘полотняний’, *бервенястий* від *бервено* ‘колода’, *вибиваний* ‘оздоблений’, *змарганій* ‘змучений, замордований’, *зграсований* ‘витоптаний’. Наприклад: *А за мене не бійся, я ношу з собою такий **файний** масток, що навіть мурини не були б мені страшні!* [390]; <...> *сонце ще освітлювало кам’янисту голову Грегота, що висунулась до неба з шуби **вутлих** смерек* <...> [492]; *І вже готовий був натовп розійтися <...>, та затримав людей **фудульний** чинбар Онуфрій* <...> [184]; *Ганна йшла, здалеку посміхаючись й помахуючи **рантуховим** вузликом, який тримала у руці* [477]; <...> *ті мости міцно й важко лежали **бервенястими** настилами, даючи хід дорозі, що, перетинаючи галявину, бігла з Космача на Яблунів* <...> [472]; <...> *Йосафат, стоячи в гурті хористів біля криласу, придивлявся до облич двох єврейок-вихресток, Сальомеї і Руфіни, одягнутих у **вибивані** пацьорками кептарі й шальові хустки* <...> [76]; <...> *за вікном, зіп’явшись ногами на призьбу, стояв його брат Юрко, який пропав з села ще за німців, думалось – навіки, та ось він, худий і **змарганій**, притулився чолом до шибки* <...> [443]; <...> *й орють люди **зграсовані** нивки і засівають* [126].

Гуцульські діалектні прислівники представлені в романі лексемами *водно* ‘завжди, постійно’, *оногди* ‘недавно, цими днями’, *домів* ‘додому’, *глітно* ‘тісно; людно’, *вполудне* ‘опівдні’, *борзо* ‘швидко, скоро’, *леда* ‘ледве, тільки-но’, наприклад: <...> *старий Федір **водно** співав коломийок* <...> [84]; *І був би він спокійно ждав приходу більшовиків, мов та свиня обуха, якби не трафунок, що **оногди** перелякав його до смерті посеред ночі* [443]; <...> *пожадливіці розділили поміж собою оленячу тушу й розійшлися **домів*** <...> [81]; <...> *у просторій церкві, завішаній космацькими рушниками, було **глітно*** <...> [75]; <...> *Юрко не вернувся ні вранці, ні **вполудне**, й Пилип перестав його чекати* <...> [479]; *«Злазь з воза, – прошипів. – Ну кому я сказав? Але **борзо, борзо**, поки хлопці не надійшли»* [464]; <...> *шепотіла свою останню молитву Олена Єзунина, яка більше на Царину не вернеться, бо навіщо, коли щонедільна мандрівка попри Федорову пасіку за **леда** хвилю навіки втратить сенс* <...> [160].

У мові «Вогненних стовпів» автор використовує також вигуки і службові слова, характерні для гуцульських говірок, а саме: вигуки *мой, йой, падоньку*, частки *ади, ая, йо, най, прецінь, ци, гейби*, сполучник *гейби*: ***Мой**, яка ти файна, душко!* [390]; ***Йой**, та цей – он іде він до стола – то ж Шарабуряк з Плаюци, що в стрібки пішов* <...> [252]; *«**Падоньку**, а куди мені йти?»* [372]; ***Ади**, оногди покликали його з лівого боку якісь пани, щоб подавав пором* <...> [130]; ***Ая, ая**, як той казав, єдина в світі лишенє Божя правда, а решта всьо від нечистого* <...> [354]; ***Йо**, така влада нам штимує!* [105]; ***Най** усі знають, хто чинить звірства від імені УПА* [183]; *Однак десь глибоко в душі мав Пилип до себе самого повагу – **прецінь** у*

нього квартирував найстарший командир Округу <...> [442]; **Ци** то я маю вас конче на балюнок запросити, що не вступаєтесь? [282]; <...> й мало село Юрка **гейби** за прибуду або Пилипового слугу [360]; Й Пилип стетерів: на порозі стояла бліда, **гейби** вимокла конопля, дівчина з пласкою пазушиною <...> [364].

У тексті вжито поодинокі діалектні фраземи, як-от: *мати пізьму* ‘гніватись на когось’, *ще не одну кулешку треба з їсти* ‘має пройти багато часу’, *й фертик* ‘та й усе’, *най ся преч каже* – вираз для вираження здивування, *аж по гульку* ‘надмір чого-небудь, дуже багато’: <...> **Василько мав** на неї велику **пізьму**, що пайдьошників приймає <...> [321]; <...> малий **Василько** <...> заблагав: «Візьми й мене з собою в партизани!», **Андрій** погладив **Василька** по голові й мовив поблажливо: «Тобі для цього **ще не одну кулешку треба з їсти**» <...> [323]; *Бо вже як останній бункер викриють, тоді, певне, й фертик* [405]; «**Най ся преч каже!** – вдарилася **Ганна** руками об поли. – Такого я з **Пилипа** зовсім не сподівалася!» [372]; <...> *кожен, хто хотів, женихався з Оленою – парубок то чи газда, – а на женихавшись по гульку, та аж так, що тіло низом ставало легке, мов облущений кукурудзяний качан, – йшов додому* <...> [113].

Р. Іваничук майстерно використовує образотвірний потенціал діалектних лексем, уводячи їх у структуру порівнянь і метафор: <...> *бліде, мов бібулка, личко на щоках запалося, і вся врода, яку мала, перелилася в очі* <...> [244] (бібула ‘тонкий папір, промокальний папір’); <...> *переді мною випростався у свій стрункий, мов гаджуга, зріст* <...> [102]; <...> *вреїтті спинився натовп, зібрався і рушив на вбивцю, як та овеча турма на гадюку* <...> [182]; *Тільки чотири гаджуги ще дотлівали на белебні та й ті згасли* [492]; <...> *Ганна почала відчувати, як гаснев її серці туск – так гине й час* <...> [339]; *Холодний березневий присмерк заліг, мов злодій, між гаджугами, які аж завмерли з подиву, приглядаючись до Ганни й Чарноти* <...> [389].

Із гуцульських діалектних морфологічних рис в аналізованому художньому тексті засвідчено такі:

– енклітичні форми займенників, зокрема у знахідному відмінку: ‘го, м’я’: <...> *нині час воєнний і військо в нас своє, лиш ‘го не видно* <...> [117]; «*Мушу тебе за жінку взяти, хоч би-сь м’я розтоптала*» [282];

– аналітична форма наказового способу, утворена за допомогою частки *най*: <...> *але якби котромусь дуже закортіло, то най* поночі сам *прийде* [336]; <...> *най звикає* до думки, що поділитися з братом своїм добром *колись-таки доведеться* <...> [485]; *А втім, най його виводять з хати пайдьошники, а я – до чого тут я* <...> [494];

– залишки перфекта, що становлять поєднання форми дієслова минулого часу з колишнього дієприкметника на -ль та особових форм допоміжного дієслова *быти*: -м, -єм у першій особі однини (*Але любила-м хоч раз, йой як любила-м* <...> [111]; *Прийшов-єм до тебе, Анно, і вже ніколи не піду звідси* <...> [506]); -єс у другій особі однини (<...> *як -єс не хотів* зі мною святу вечерю споживати, то і влітку не сунься напиконівський хутір <...> [119]); -сьмо у першій особі множини (<...> *мусимо мати ще й військового старшину, станичного, як мали-сьмо* недавно

Василя Маланюка <...> [117]); *-сьте* у другій особі множини («*Перебули-сьте* зиму в хаті, я й слова не сказав... [426]).

Однією-двома мовними одиницями фіксуються у творі такі діалектні морфологічні явища, як аналітична форма майбутнього часу, що складається з інфінітива й особової форми дієслова *їати*: «*О так! – підхопила Ганна. – Досі був розбій, то віднині мемо поминати мертвих*» [351]; закінчення *-ове* у називному відмінку множини іменників II відміни: <...> *майстрове* збідніли в ремеслі через австрійські та польські податки <...> [359]; закінчення *-и* у знахідному відмінку множини іменників III відміни: <...> *вже мусимо понести до отця на заповіди, бо село аж гуде, що живемо на віру* <...> [361]; закінчення *-е* у знахідному відмінку однини іменників середнього роду II відміни: «*Весіле справляєте, а люди кров за Україну проливають!*» [160]; відмінювання прикметників за зразком твердої групи: *У Боднарівці знали всі, крім Юзя, що у Великодну п'ятницю впаде на село облава* <...> [246].

Фонетичні риси гуцульського говору в романі практично не засвідчені, за винятком таких поодиноких вкраплень фонетичних діалектних елементів: скорочення звукового складу слова *чо'* замість *чого* [133; 463], відсутність подовження приголосних в іменнику середнього роду *весіле* [160], перехід *ч* у *ц* у частці *ци* [282], відсутність приставного *г* в імені *Анна*. Фонетичне оформлення діалектизмів у творі, нівелюючи гуцульські фонетичні особливості, наближує їх до літературної мови, наприклад: *вущанка* замість *вуцінка*, *конар* – *конарь*, *гостинець* – *гостинец*, *мочар* – *мочер*, *мочір* тощо.

Мова персонажів тетралогії і мова автора відрізняються за повнотою представлення гуцульських діалектних рис. Більш повно й послідовно вони репрезентовані у мові персонажів-гуцулів, яка, крім лексичних, фіксує ще й морфологічні риси: «*Трохи постаріли-сьте, пане Мироне, – зітхнула Палійчучка* <...> – *Підете зі мною, попойте, а потім побудете трохи в горах на свіжому люфті, хату маю велику, ще-м добудувала дві кімнати, і чисто в мене та й прибрано – най сховається коломицький музей перед моїми світлицями!*» [336]; «*Пане Шинкарук, – шепнула до вуха Миронові – вже-м не сподівалася вас уздріти: казали космацькі вчителі, що так високо пішли-сьте вгору, аж вас не видно*» [335].

Практично всі описані морфологічні діалектні особливості засвідчено саме у мові персонажів, і лише поодинокі діалектні іменникові форми – у авторській мові. Службові слова, характерні для гуцульського говору, також зафіксовані у мовних партіях героїв твору, за винятком частки і сполучника *гейби*, які є частотними і в мові автора. Лише у репліках персонажів уживаються форми імені *Анна*, *Анничка*, тоді як у авторській оповіді послідовно використовується форма *Ганна*.

Однак мова персонажів фіксує далеко не всі гуцульські діалектні риси. У ній практично не відбито фонетичні особливості гуцульського діалекту, такі морфологічні риси, як, скажімо, закінчення *-ов*, *-ев* в орудному відмінку однини іменників I відміни та узгоджуваних з ними прикметників, дієприкметників, числівників і займенників, відокремлене вжи-

вання частки *си*, редуковані форми займенників, форми умовного способу, утворені за допомогою частки *бих*, тощо.

Не всі діалектні морфологічні явища, відбиті у мові героїв роману, представлені послідовно. Так, наприклад, поряд із часткою *най*, яка вживається для творення форм наказового способу, уживаються частки *хай*, *нехай*: «Мовчи, юдо, **нехай** тобі Бог **заплатить**», – тихо відказав Пилип [496]; «**Най** усі **знають**, хто чинить звірства від імені УПА <...> А Йосип **хай** **іде** собі **геть** із села на всі чотири вітри – згода, громадо?» [183].

У авторській мові, як уже згадувалося, представлені здебільшого лексичні гуцулізми. Чимало їх в описах природи, побуту, життя горян, де ці діалектні номінації сприяють переконливості та етнографічній достовірності художньої оповіді, а також знайомлять читача з предметами і явищами побуту, господарювання, виробничої діяльності, звичаїв, з рослинним і тваринним світом краю, особливостями рельєфу, виконуючи пізнавальну функцію [5, 214]. Пор.: У лісі заліг *сторожкий спокій*, нібито й природа зачалася в очікуванні лихої несподіванки: *моторош* видобувалася з *язвинівських узворів* то скрипом зчухлого дерева, то короткою сальвою дятла, <...> то пугач давав про себе знати із *пожухлого модринового чатиння* зловісним реготом, але й він *умить* змовкав, тільки відлуння розсипалося *сполохами* й *згасало* в *гнилих мочарах* <...> [16]; <...> там, біля церкви, розлилося *барвисте море празнешних людей*. *Жінки* й *дівчата* у *вибиваних кептариках*, у *гарячих шальових хустках*, *жовтих запасах*, а *парубки* й *газди* у *космацьких вишиванках*, у *чорних з кольоровими обвідками крисанях*, з *бартками* в руках; за *барвистою вберею* облич не розпізнати – всі *святково уподібнені* <...> [281]; <...> *Юрко* тинявся по *колибах* на *диких полонинах*, у *бутинах* і на *тартаках* *гарував* й не завжди міг заробити хоча б на пляшку горілки <...> [494].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Таким чином, у тетралогії Р. Іваничука «Вогненні стовпи» і в мові літературних героїв, і в мові автора засвідчено гуцульські діалектні риси. У мові персонажів використані передовсім лексичні діалектизми, а також відбиті окремі морфологічні риси гуцульського говору. Функціонування гуцульських діалектних одиниць характерне й для авторської мови. Частотність лексичних гуцулізмів помітно зростає в описах природи і побуту горян. В аналізованому творі практично не відбито фонетичні особливості гуцульського діалекту, є лише поодинокі фіксації фонетичних діалектних елементів у мові автора і в мові персонажів.

Різномірні гуцулізми в романі виконують пізнавальну функцію, сприяють художній переконливості та етнографічній достовірності оповіді, індивідуалізують мовлення персонажів, характеризуючи їх як гуцулів, збагачують систему художніх засобів роману, входячи до складу метафор та порівнянь.

Використання гуцульського діалекту у творах Романа Іваничука потребує подальшого комплексного дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабій І., Семенюк О. Гуцульська побутова лексика в романі Р. Іваничука «Вогненні стовпи». *Науковий вісник Херсонського державного університету. Лінгвістика*. 2018. Вип. 33. С. 21–26.
2. Гуцульські говірки : короткий словник / ред. Я. Закревська. Львів : Інститут українознавства НАНУ. 1997. 232 с.
3. Гуцульські світи. Лексикон / Н. Хобзей та ін. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2013. 668 с.
4. Грещук В. Діалектне слово в художньому тексті. *Українознавчі студії*. 2010–2011. Вип. 11–12. С. 3–11.
5. Грещук В., Грещук В. Південно-західні діалекти в українській художній мові : нарис. Івано-Франківськ : Видавництво Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2010. 309 с.
6. Іваничук Р. Вогненні стовпи. Тетралогія. Видання друге, доповнене. Львів : Літопис, 2006. 516 с.
7. Негрич М. Скарби гуцульського говору: Березови. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. 224 с.
8. Пена Л. «Усе потрібне, все важливе, що в твоїй рідній стороні» : гуцульські діалектні риси в поезії Тараса Мельничука. *Вісник Прикарпатського університету. Філологія*. 2010. Вип. 27–28. С. 138–401.
9. Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; ред. І. К. Білодід. Київ : Наукова думка, 1970–1980.
10. Ципердюк О. Гуцульські діалектизми в мові роману «Непрості» Тараса Прохаська. *Вісник Прикарпатського університету. Філологія*. 2012. Вип. 32–33. С. 242–250.

REFERENCES

1. Babii, I., Semeniuk, O. (2018). Hutsulska pobutova leksyka v romani R. Ivanychuka «Vohnenni stovpy» [Hutsul household vocabulary in the novel by R. Ivanychuk «Fire pillars»]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. Lnhvistyka*. Vyp. 33. S. 21–26. [in Ukrainian]
2. Zakrevska, Ya. (Eds.) (1997). Hutsulski hovirky. Korotkyi slovnyk [Hutsul dialects. A short dictionary]. Lviv : Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy. [in Ukrainian]
3. Khobzey, N., Simovych, O., Yastremska, T., Dydyk-Meush, H. (2013). Hutsulski svity : Leksykon [Hutsul worlds: Lexicon]. Lviv : Instytut ukrayinoznavstva im. I. Krypyakevycha NAN Ukrayiny. [in Ukrainian]
4. Greshchuk, V. (2010–2011). Dialektne slovo v khudozhnomu teksti [The dialect word in fiction]. *Ukrainoznavchi studii*. Vyp. 11–12. S. 3–11. [in Ukrainian]
5. Greshchuk, V., Greshchuk, V. (2010). Pivdenno-zakhidni dialekty v ukrainskii khudozhnii movi [Southwestern dialects in the Ukrainian artistic language]: narys. Ivano-Frankivsk : Vydavnytstvo Prykarpatskoho natsionalnogo universytetu imeni Vasylia Stefanyka. [in Ukrainian]
6. Ivanychuk, R. (2006). Vohnenni stovpy [Fire pillars]. Tetralohiia. Vydannia druhe, dopovnene. Lviv : Litopys [in Ukrainian]
7. Negrych, M. (2008). Skarby hutsulskoho hovoru : Berezovy. [Treasures of the Hutsul dialect: Berezow.]. Lviv : Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy. [in Ukrainian]
8. Pena, L. (2010). «Use potribne, vse vazhlyve, shcho v tvoii ridnii storoni» : hutsulski dialektni rysy v poezii Tarasa Melnychuka [«Everything is needed, everything is important in your native side»: Hutsul dialect traits in Taras Melnychuk's poetry]. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Filolohiia*. Vyp. 27–28. S. 138–401. [in Ukrainian]
9. Bilodid, I. K. (Eds.) (1970–1980). Slovnyk ukrainskoi movy : v 11 t. / AN URSR. Instytut movoznavstva. Kyiv : Naukova dumka. [in Ukrainian]

10. Tsyperdiuk, O. (2012). Hutsulski dialektyzmy v movi romanu «Neprosti» Tarasa Prokhaska [Hutsul dialecticisms in the language of the novel «Hard» by Taras Prokhaska]. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Filolohiia*. Vyp. 32–33. S. 242–250. [in Ukrainian]

**THE HUTSUL DIALECTAL FEATURES IN R. IVANYCHUK'S NOVEL
«FIERY COLUMNS»**

Oksana SEMENIUK

Candidate of Philology,

*Associate Professor of the Ukrainian Language Department,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Ukraine, Ivano-Frankivsk).*

E-mail: ok.semeniuk@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-3295-690X

Research ID: O-6444-2018

The article is devoted to the study of the Hutsul dialectal features usage peculiarities in R. Ivanychuk's novel 'Fiery Columns'. Since the interaction between the Ukrainian fiction language and territorial dialects is one of the most important issues for the contemporary Ukrainian studies, this research is relevant.

As the analysis has testified, lexical dialecticisms are most completely shown in the novel. Hutsul dialectal vocabulary, represented in the work, is characterized by richness and diversity. Nouns-appellatives, which are the names dividing people according to various features, names of everyday realities, geographical objects, plants and animals, nature phenomena, demonic beings, abstract concepts, prevail among lexical hutsulisms. In the tetralogy «Fiery Columns» proper names are represented and dialectally marked. First of all, these are the names of settlements, mountains and mountain ranges, and proper names of people. Verbal, adjective and adverbial hutsulisms are less frequent. Functional words peculiar to Hutsul dialects and single dialectal phrasemes are also recorded.

The article describes the dialectal morphological features that are presented in the novel. It testified that the enclitic forms of pronouns, the analytical form of the imperative mood formed by the particle, the remnants of the perfect forms are the most frequent.

The phonetic features of the Hutsul dialect are almost not reflected in the novel, except for such single inclusions of phonetic dialectal elements as: the reduction of the sound composition of a word, absence of consonant extension in some nouns, transition of /tʃ/(ʧ) to /ts/(ʦ) in the particle -tsy (ʧu), absence of the attached /h/ in the name Anna.

It is determined that the characters' and the author' language differs in completeness of the Hutsul dialectal features representation. More completely and consistently they are shown in the characters-Hutsuls' language, which, besides lexical, captures also morphological dialectal features. The inclusions of lexical hutsulisms are mostly found in the author's language. A great part of them can be seen in the descriptions of nature, daily routine, and highlanders' life.

The analysis shows that the hutsulisms of different levels carry out the cognitive function, contribute to the artistic persuasiveness and ethnographic authenticity of the narrative, individualize the characters' speech, and enrich the system of expressive means and stylistic devices in the novel.

Keywords: *dialectism, Hutsulian dialect, artistic language, hutsulism, Roman Ivanychuk.*

Статтю подано до редколегії 5.11.2018.

*Статтю рекомендувала до друку доктор філологічних наук,
професор Марія Голянич.*

ISSN 2312-5691 (Print)

Ukrainian Studies, Ivano-Frankivsk, Play, 2018, 19.

<http://journals.pu.if.ua/index.php/ukrst>